

Úgy ültünk a sétatér árva padján
 összefogózva, elkeseredetten,
 nehogy a vad szél elsodorjon, ajkán
 félelem... Ültünk remegve ketten!
 ...Meséljem el a kinyílt éjszakákat
 mikor láncunkat zörgettük s hasadt
 szívvel csitítottuk a hívó-vágyat,
 mely mélyből zugott: ez mért nem szabad?
 Nyeltünk, lenyeltük a kint és a fájás
 vizeit, alázatos mosollyal
 elfordultunk a hivalgó és lármás
 terektől s tiszta lélekkel és szóval
 köpültük magunkban a szebbet, a jobbat...
 S ma állunk: sebesülten, de ércek
 erejével lépjük a tiszta utat
 s mozdulataink súlyosak s kemények.
 Tudjuk: állni kell végig a vad árban
 annak, ki megjött s annak, aki elmegy —
 s minek panaszolni e rideg világban!
 Állj s ha indulsz — tűnj némán, mint a felleg!

A NEMZETI ESZME A VILÁGHÁBORU UTÁN

Irta: SZABÓ IMRE

A nemzetiségi kérdés, mint a nemzetiségileg összetartozó népcsoportok mozgalma, lényegében más Közép-Keleteurópában, mint a Nyugaton. A nyugati államokban a nemzeti eszme azt jelentette, hogy e jelszó hatása következtében a XVIII. és XIX. század során nagyobb államegységek alakultak ki, többé-kevésbé egységes nemzettel, jelentéktelen és szerepet nem játszó kisebbségekkel; az állam határa általában összeesett a néprajzi és történelmi határokkal. Nyugaton a nemzeti elv államnemzetek kialakulását tette lehetővé és a nemzetiség — *nationalité* — az államhoz tartozást, állampolgárságot jelentett. Ha voltak is elhanyagolható mennyiségű nemzeti kisebbségek, azok még a folyamat kezdetén felszivódtak. A nemzeti államok kialakulásával a kérdés a Nyugat számára voltaképpen megszűnt. A nemzetnek és nemzetiségnek újabb hangoztatása és előtérbe jutása ott visszhangot alig keltett és az angolok például manapság a nemzetiségi megmozdulásokat sajátos közép-keleteurópai tünetnek tartják. Jellemző, hogy *Bertrand Russel*, visszatekintve a múlt század nacionalizmusára, e jelenség tartalmát egy sereg borju vagy marhacsorda összetartozásával tudja csak összehasonlítani. A mai közép-keleteurópai nemzetiségi kérdés, mely életünket és sorsunkat annyira befolyásolja, nyugaton így nem jelent feszítőerőt s ha a nemzeti-nemzetiségi kérdés földrajzi határát keressük, úgy látjuk, hogy nyugati határa a Rajnánál van, kibontakozását ott kezdi és kelet felé növekvő irányt mutat.

Kelet és Nyugat között ilyen szempontból már a világháboru előtt is lényeges volt a különbség. Más volt mindenekelőtt a külső keret is: az

egységes nemzeti államokkal szemben Keleten rendezetlenek voltak a viszonyok, teljes nemzetiségi csoportok éltek idegen államok keretei között s voltak kénytelenek harcolni jogaikért. Ez azonban nem érte el mai fokát s nem volt azonos jellegű a maival. A háború előtti kisebbségek öntudata csekély volt, csak a középosztály vékony rétege vezette a megmozdulásokat, akkor is inkább, mint politikai harcot, semmint komoly nemzetiségi küzdelmet, amely mögött széles tömegek állanak. A világháború belső és külső változást hozott e kérdésben. Megváltozott a nemzetiségek elhelyezkedése és csökkent azok abszolút száma. Míg addig teljes nemzetek éltek idegen keretben, most ezek nagyrésze elnyerte vagy kivívta az állami függetlenséget, helyettük azonban más nemzetdarabok szakadtak le és kerültek idegen, számukra eddig szokatlan környezetbe és politikai rendszerbe. Külsőleg tehát az a helyzet állott elő, hogy a nemzetiségi kérdés, mint olyan, meg nem szűnt, csak a nemzetiségek száma apadt le 45 millióról 20 millióra és új kisebbségek jöttek a régiéik helyére.

De a háború után e külső módosulásoknak megfelelően a belső jelleg is megváltozott. Eltekintve egyelőre a nemzetiségi megmozdulások jellegétől, e változás főként abban mutatkozik, hogy a nemzeti tudat elmélyült az emberekben, egyre nagyobb tömegeket kerít hatalmába s míg előbb inkább csak a politika jelszava volt, most belső meggyőződéssé vált; mint társadalmi tünet, az objektív megjelenése helyett szubjektív, lelki tartalom-mivolta került előtérbe. E változást mindaddig nem értékelték kellően a nemzetiségi kérdésről alkotott felfogásban. A háború előtt a kérdést úgy választották ketté, hogy klasszikus tudományos meghatározással nemzetnek nevezték az állami hatalmat gyakorló nemzetiséget, — nemzetiségnek pedig az állami kereten belül kisebbségben élő népcsoportot. Az ilyen államjogi megfogalmazásból csak az következhetett, hogy nemzeti problémát nemzetre és nemzetiségre egyaránt kiterjedően nem ismertek. A nemzetiségi kérdés csak a nemzeti kisebbségek kérdését jelentette és alatta azt a megmozdulást, politikai szervezkedést értették, melyet e kisebbségek életükben kimutattak; ahol a megmozdulások az érettségnek ezen objektív megjelenési fokát el nem érték, ott ilyen kérdésről szó nem lehetett. A háború utáni helyzet viszont lassan azt a felfogást hozta előtérbe, hogy a nemzet és nemzetiség államjogi elkülönöztetése felesleges és rossz, mert a kérdést csak külsőségekben mutatja, holott az érzés- és gondolatbeli tartalom nemzetnél és nemzetiségnél azonos. Ennek a közös nevezőnek pontos körülhatárolása és megállapítása lenne a mai hasonló elméleteknek főfeladata, — szemben a misztikus nemzeti hitvallásokkal, — e tartalomnak, tehát azon érzésnek, mely ilyen vonatkozásban eltölti az embereket és közösségbe hozza őket. Amidőn azt mondjuk, hogy a világháború utáni nemzetiségi kérdésnek (értve ezalatt a nemzet és nemzetiség kérdését egyaránt) megváltozott a jellege, ez annyit jelent, hogy a kérdés súlypontja az objektív, külső társadalmi megjelenésből inkább belsővé vált, vagyis mai fellépésében a lényeg a nemzeti meggyőződés, nem pedig, mint a háború előtt, a csoportok pusztán külső elhelyezkedése és mozgása; de jelenti azt is, hogy Közép-Kelet Európában a nemzet és nemzetiség egyformán kimutatják a nemzeti tudat képzetét, tehát közös nevezőre hozhatók és együtt tárgyalhatók. A nemzetiségi kérdésről eddig alkotott tudományos kép külsőleges volta mellett természetesen a nemzetnek, mint ilyennek meghatározása is inkább objektív ismérvek sze-

rint történt és a nyelv, a közös történelmi múlt volt a megkülönböztető jel. A kérdés társadalomdinamikai értékelésénél pedig inkább azt nézték, hogy milyen változásokra, harcokra vezet ez a probléma; a háború előtti szocialista felfogás például csak annyiban foglalkozott a nemzetiségekkel, amennyiben mozgalmuk a társadalmi ellentétek kiélezésére irányult és azokat megvilágította. E felfogás ma háttérbe szorul és az értékelő szempont a nemzeti tudat; e tudat teszi erős csoporttá a nemzetiségeket és ennek érettségi foka szabja meg a harcokat; e lelki tartalom mennyiségének és milyenségének a vizsgálata ma az elsődleges feladat, mivel a külső helyzeti kép nem járul hozzá eléggé a jelenség megvilágításához. A történelem során bizonyos társadalmi jelenséggel megtörténik, hogy jellegét megváltoztatja és oldalai közül hol egyik, hol másik kerül előtérbe; így történt a nemzetiségi kérdéssel is.

A nemzeti-nemzetiségi kérdés alapja így az az érzés lett, mely az embereket bizonyos közösségtudatból következően, mint csoportot összetartja, egymáshoz közel hozza, vagy akár közös harcba viszi őket. Míg eddig a társadalom tulajdonképpen csak akkor figyelt fel e jelenségre, amikor a harc bizonyos külsőleg látható fokot ért el, addig ma szociológiailag értékelendő azon vonatkozása is, amely a csoportnak, mint nemzetnek közös érdekeit bensőleg fejleszteni igyekszik, anélkül, hogy harcba kellene okvetlenül kerülnie idegen közösségekkel vagy államhatalommal. E társadalmi jelenség közösségi eredete nyilvánvaló; a nemzeti meggyőződés csak a közösség együttműködésében tűnhet elő. Az olyan individuálpсихológiai magyarázat, mint például a Freudé, mely szerint a nemzeti érzés alapja az emberben lévő támadó ösztön, az érzés belső felépítését nem magyarázza meg, de apriorisztikusan fogja fel s az egyéni lelki tartalmat kihangsúlyozva elhanyagolja az érzés közösségi eredetének tapasztalatilag kimutatható tényét. A jogi felfogás változása is e felismerést mutatja: ez egyéni, individuális jogok elégtelennek mutatkoztak a jelenség felölelésére, a nemzetiségnek, mint csoportnak kell jogi egyéniséget tulajdonítani, — közösségi mivoltában fogható csak meg jogi keretben. Az északi államok kisebbségi törvényhozása e közösségi jeleket egyre inkább koncedálja.

A nemzetiségi kérdés jellegének megváltozását mi sem mutatja jobban, mint a cél, melyet az emberek ezen elv égisze alatt meg akarnak valósítani. Mindenekelőtt érdekes, hogy a nemzeti elv kezdetben jelszava volt az egységesítésnek, az embercsoportok összefogásának, állami keretbe foglalásának az európai szakadozottsággal szemben. A kérdés tehát az volt, hogy ki mindenki tartozik egy csoportba s az önként jelentkezés elegendő volt a hovatartozás meghatározásához. Ma, midőn az emberi közösségek között támadó ellentétek feszülnek, a nemzeti hovatartozás vizsgálata nem a csoportok kialakítását és összegyűjtését, hanem egységesítés helyett azok szétválasztását célozza és centrifugális jelleget ölt, alapos megszorításokkal rostálván meg a csoportokat. E változás sejteni enged, hogy megváltozott a szándék is, amelyért a nemzeti elvet csatasorba állítják. A nemzetiségi kérdés külső megfogalmazásában azt jelentette a háború előtt, hogy a kisebbség az állam nyomasztó fölényével és türelmetlenségével szemben természetes lélettörekvése következtében legelőnyösebb kulturális igényeit, nyelvének, kulturájának fenntartását s tagjainak gazdasági egzisztenciáját vivja ki, illetve biztosítsa. Ezzel adva volt a határ,

ameddig a tudatfűtötte küzdelem mehetett. A szétválasztó, csoporton belül szelektáló irány a nemzeteknél és nemzetiségeknél egyaránt a társadalmi fejlődés szempontjából nézve negatív előjelű, mert ilyen értelmezése eleve ellenkezik minden társadalmiság lényegével: a közösség minél jobb ellátását és boldogulását célzó szervezkedéssel. E támadó, a különbségeket és határokat egyre erősebben megvonó, inkább affektív jellegű irány ellentétben áll mindenekelőtt a közismert és közgazdászok előtt nyilvánuló ténnyel, hogy a nemzetgazdaság lassan világméretűvé nő és a szükségletek kellő ellátása csak világviszonylatban lehetséges. Míg tehát egyrészt a holt gazdasági erők, a termelés alapja egyre nagyobb egységek felé mutat, addig az emberek nemzeti meggyőződése eszközeik ellenére olyan gazdasági és szellemi autarkiókhoz vezet, mely az adott erőkhöz rejlő és belőlük következő fejlődési lehetőséget meggátolja. A csoportok közötti kapcsolat ezáltal megmerevedik és az egyes csoportok érdekeivel ellentétbe jut. A külső csoportok egymásközti viszonyának megmerevedésével együtt jár azonban a belső megmerevedés is, a csoport tagjainak hovatartozását illető szigorú ítélet s a nemzetiségi elv öncélúvá emelkedése. A kapcsolat a nemzet tagjai között többé nem funkcionális, nem az anyagi és szellemi javak termelésére irányul, hanem pusztán mechanikus: elkülönböltet, szembeállít. Az ilyen ellentétek mesterséges szítását és a különbségi kategóriák felállítását mutatja az a szándék, mellyel Német László legújabb könyvében még egy adott csoporton belül is hígított és mély-magyarság-felosztásával értékelni akar. A nemzetiségi elv, mondottuk, öncélúvá lett, túlnőtte reális tartalmát és irracionális egész megjelenésében. A régi Csehszlovákia nemzetiségeinek magatartása és kiválása jellemző az új helyzetre. A német népcsoport nyilvánvalóan tudhatta és tudta is, mert a tények mutatták, hogy az anyaországukhoz visszatérés számukra nemcsak az életlehetőségek megnehezítését jelenti, hanem egész gazdasági épületük, termelésük, gyáriparuk kárt szenved. A szlovákok túlzott önállóságra törése figyelmen kívül hagyta azt a veszedelemet, mely a nagy tömbök surlódásai között egy kisebb egészre vár s hogy önállóságuk, azaz nemzeti ambíciójuk megvalósítása az anyagi romlás kísértetét hívja elő. A rutének olyan laza önkormányzatot követeltek a csehektől, hogy ha öngazgatásukat egyedül is intézhatték volna, ezzel szemben elveszthették volna azokat az előnyöket, amelyek a tőkegazdagabb és jobban felépített, termelésében és elosztásában jobban megszervezett állami egység és szorosabb kapcsolat jelenthetett számukra. A jólét és anyagi érdekek fölött tehát győzedelmeskedett a nemzeti eszme, ami természetesen csak akkor lenne társadalmilag kellőképpen értékelhető, ha ez az eszmei hajtóerő a közösség érdekét szolgálta volna s nem a csoportok szembeállítását és a közöttük feszülő ellentétet.

„Mindenütt hiábavaló volt, hogy a legjobbak és legmiveltebbek a nemzetiségi torzsalkodásoknak káros, embertelen és ostoba voltára rámutattak: a harc nem lankadó erővel folyik tovább. Természeti folyamatok állunk szemben itt is, mely minden racionalista utópiát meghazudtol. Mert az emberek mindig csak oly dolgokat tudnak „belátni”, melyek a mindenkori hatalmi erők eredőjének irányában vannak. Humanitás és józan ész még mindig csütörtököt mondott a történelemben, valahányszor a hatalmi erőkkel szembe kerültek. Így van ez a nemzetiségi kérdéssel is“
— írja Jászi Oszkár (A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi

kérdés, 109. o.). A hatalmi erők hatása a nemzetiségi kérdésre, az egész jelenségnek irracionális sikra került és öncélúvá fajulása nemzeteknél és nemzetiségeknek egyaránt megvan. E tulhajtás a nemzeteknél vagy anyaországuk felé forduló nemzetiségeknek az állam és nemzet kettős kategóriájának azonosításából is következik. Az állam hatalmi ambíciói és az államot megjelenítő politikai irány hódító öncélúsága könnyen átvihető a nemzet fogalmára, melynek céljai pedig inkább szellemi jellegűek. Nemzet és állam azonosításában elsikkad a finom megkülönböztetés, mely az állam időleges létezésével a nemzet megfoghatatlan, immanens lelki értékét állítja szembe. Az állam és az adott politikai irány a maga hatalmas agitációs, propaganda-gépezetével fanatikus lázba ejti lakosságát és idegenben élő kisebbségeit. E propaganda lassan az egész polgárságot áthatja. A háború előtt a nemzetiségi kérdést alapjával véve középosztályi problémának tartották, nemcsak azért, mert a középosztály volt hangadója a nemzeti megmozdulásoknak és szítója a nemzetiségi harcoknak, hanem azért is, mert a nemzetiségi, kisebbségi küzdelem anyagi háttérét a kisebbségi középosztálynak a többségi középosztály pozíciói ellen indított támadásában látták. Ha a tömeg-hatalmi vágy mellett az egyén hatalmi vágyát odaszámíthatjuk az erőkhöz, melyek a nemzeti tudat végletes felfokozását előidézhették, a jelenség még érthetőbbé válik, tekintetbe véve azt a tünetet, hogy a háború utáni demokratikus hullám a polgárságnak közeletbe vonását csak előmozdította s lassan a teljes lakosságot beleértékelték a közeleti mozgalmakba. Míg tehát a nemzeti eszmének a kisebbségekről az önálló államok életére történt átvitelét s így Közép-Keleturópában a nemzeti elv majdnem kizárólagos uralmát a nemzeti eszme horizontális terjedésének nevezhetjük, a teljes lakosságnak bevonását a politikába és a nemzetiségi harcokba, nemzeti küzdelmekbe a nemzeti eszmének vertikális terjeszkedéseként foghatjuk fel.

A jelenség okai és összetevői még nem világosak; külön kutatások lennének szükségesek ezen összetevők kölcsönös viszonyának, hatékonysági fokuknak, társadalmi értéküknek megvilágítására s felderítésére annak a kölcsönhatásnak, mely a társadalmi jelenség és egyéni lélek között fennáll. Politikai erők keverednek a hatalomvágygal, előnyös társadalmi pozíciók megkivánásával, a felületi érintkezés és kicsinyes sérelmek, surlódások előtérbe törtek. Az is kétségtelen, hogy a mai állam mindenáron olyan jelszót akar politikájára alapjává tenni, mely könnyen megkülönböztethető kategóriákra bontja az embereket, különösen csoportok közötti viszonylatban; egységesítő szempont kellett, melynek zászlója alatt harcba lehet vinni a csoportot állítólagos nemzeti, lényegében azonban politikai uralmi érdekekért. Az emberek, akik a megkülönböztetések finomabb árnyalatait, az amugy is gyorsan változó gazdasági és más csoportosulások elmosódó határait nehezen tudták értékelésük alapján elfogadni, szívesebben fordulnak a megkülönböztetésnek pusztán külső, származásban vagy fajban mutatkozó jeleihez, különösen, ha a politikai agitáció is ilyen primitív értékelésre ösztökéli őket. Hogy e politikai agitáció mögött az állam belső nehézségei állanak-e, vagy a kis államok féltik létüket a nagy egységek malomkövei között és ezért fokozzák végtelenségig a nemzeti öntudatot, — ha az okok még nem is világosak, csak egyes jelek mutatnak a mozgató erők felé, — az összetevők eredője világos: a nemzeti eszme és tudat a mai Közép-Keleturópában irracionális jelenség, öncélúvá nőtt és

ellentétbe került az állammal s az általános csoportérdekekkel is, emellett a csoport belső érdekét sem szogálja. Ezen vonatkozásban tehát a világháború előtti nemzetiségi helyzet megváltozott, mert a nemzetiség többet akar, mint önmagának szabad kultur- és gazdasági kiélést biztosítani és a nemzet többet, mint az adott államkeretet egységes és adekvát szellemi tartalommal megtölteni. E nemzeti és öncéluságában illogikus renaissance történelmi és politikai sérelmekhez szolgál jelszólul s ellentétbe kerül a csoport érdekeivel, melynek pedig egyik mozgatóerejévé válhatott volna. Ez az érzés a maga túlhajtottságában most már ellentéteket fűt, népcsoportok szembenállása és politikai harcok vették magukra a nemzeti kérdés ruháját. A háború előtti értelemben vett nemzetiségi kérdés, a nemzetiségi viszonyok elrendezése és a minimális kulturfejlődési lehetőségek biztosítása ma már eltűnt szem elől, túlhajadott követelmény; a néprajzi elv más érdekeket takar; a végtelenségig fokozott csoport-szembenállás, a nemzeti eszme támadó jellegének teljes uralomra jutása külső és belső feszültségekre vezet s megbénítja a fejlődést.

A nemzeti érzés így tehát elmélyült az emberekben, tudatukat eltölti és jelszava lesz különböző ellentéteiknek. Mégis, jelentkezésénél figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy a világháború előtt ez az érzés pusztán vékony rétegeket érintett, inkább egyéni megélést jelentett, míg most tömegeket fog el és csoportokat ural: kollektív érzéssé és tudattá nőtt. Ha tehát azt a kérdést vizsgáljuk, hogy az együttélés során fejlődik-e bizonyos közösségi csoporttudat az emberekben, azt kell mondanunk, hogy a nemzeti eszme mai túlhajszolásában egy eljövendő, felelős, közösségi tudatnak első és ma még talán szűkkörű, elfogult megnyilvánulását lehet felfedezni; a helyzet megenyhülésével a nemzeti eszme visszavonul saját köreiből, feszítő élet, negatív támadó jellegét elvesztve a nemzetnek, mint csoportnak szellemi, kulturális kifejtését fogja szorgalmazni s az eddigi szűkebb és egyetlen csoportra korlátozott közösségi tudat a különböző csoportok és nemzetek közösségét belátó, átfogó, magasabb összemberi tudattá fejlődik.

SZÉKELYFÖLDI FIGURÁK

Írta: KÖVES MIKLÓS

1.

Ennek a halványzöldre-meszelt háznak idefenn, a temetődomb alján fehér és félféher csipkefüggönyök függnek két ablakán, a harmadikat, a nap-felé nézőt a régi békeidőből való uri hetilapok, Uj Idők meg Vasárnapi Ujság lapjaival ragasztották be. Az udvaron koválygó kvaszt uri módon Bobbynak szólitják vissza a kapuból, amelyen kimennie nem szabad... A házfeljáróval szemben füstölő nyárikonyháról sütek és cukros-sütemények szaga csap ki az utra... A konyha megett, már a kert alján terpeszkedő szemétdombon városi mosdószappan és szardiniák dobozai...

Uri tanya? De a ház elején, a kerítés és házfal közötti szűk helyen, az ablakokra boruló vén hársfa alatt, virágágyak helyett, amik oda ille nének, disznóól, előtte, a feldöntött vizesvályuba botladozva két idei hizó röffen az elhaladóra, a nagy szárazságban is sáros földet turja, ebédjét